

Основними проблемами сучасного розвитку українського суспільства і держави є нівеляція українськості, повільне формування громадянського суспільства, української модерної нації та спільної української ідентичності у громадян країни. Головними причинами цих проблем є незавершеність українського державо- та націєтворення (які за роки незалежності ніколи не відзначались динамічністю і послідовністю) та процесів постколоніального самовизначення як окремого громадянина, так і українського народу в цілому. На нинішньому складному етапі розвитку Української держави імперсько-шовіністичні сили значно посилили свій наступ на етнокультурні чинники національної ідентичності, тобто на українську мову і українську культуру загалом, намагаючись перетворити український народ в безлике російськомовне «населеніє», яке дуже легко буде повернути в лоно Росії з усіма історичними та сучасними рисами останньої: протиставлення себе зовнішньому світу, заперечення цінностей європейської цивілізації, нехтування правами людини, переважання імперських амбіцій над потребами внутрішнього розвитку, відсутність потреби мати ефективне громадянське суспільство тощо.

Відомо, що системоутворюючим фактором буття *українства* (це збірне поняття, що охоплює і етнічних, і політичних українців, а також представників української діаспори) як великої соціальної групи і загальноцивілізаційного феномена є *українськість* в її етнічній, культурно-мистецькій, громадянсько-політичній та інших формах. Відомо, що українськість – це багатомірний і багатоаспектний суспільний феномен, який має як ірраціональну, так і раціональну основу, як об'єктивні, так і суб'єктивні характеристики. Українськість (як системоутворюючий чинник і етнічного, і національного буття українців) – це історично сформована адаптивно-еволюційна система ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту і українську культуру з-поміж інших аналогічних суб'єктів (феноменів). Українськість як відносно цілісна система має різні рівні розвитку та різні модифікації у просторових і часових координатах. Нині українськість як системний чинник буття українського народу виступає системоутворюючим фактором унікального комплексу ознак матеріальної, духовної, комунікативної та організаційної культури українців. Основними носіями українськості є українська людина та українська спільнота. Отже, українськість не тільки з'єднує невидимими «нитками» членів українського етносу, незалежно від того, в якій країні чи державі вони мешкають, не тільки сприяє формуванню патріотичних почуттів та співпричетності до своєї Батьківщини, але й зумовлює якість націєтворчих процесів.

Українці творять український світ, який є своєрідним «світом світів», цілісною системою, яка розвивається в діалектичній єдності природи, соціуму і культури (при цьому український соціум поєднує світ української природи і світ української культури). Отже, *український світ* – це онтологічна реальність, об'єднана в цілісність певними соціокультурними, етнонаціональними, суспільно-історичними, геоекономічними, геополітичними ознаками. Визначальними категоріальними характеристиками українського світу є цілісність, універсальність, самобутність, самодостатність, саморозвиток, єдність і взаємоопосередкованість усіх його вимірів (географічного, антропологічного, демографічного, господарсько-економічного, мовно-мовленнєвого, етнопсихологічного, духовно-світоглядного, культурно-мистецького, морально-правового, науково-технологічного, освітньо-виховного, національного, дер-

жавницького, військово-оборонного, геополітичного, екологічного, а також наскрізних вимірів – буттєвого, енергетичного, інформаційно-комунікативного та історичного).

Дослідження українського світу та українськості через їх найсуттєвіші прояви є доволі актуальним завданням сучасного українознавства. Центр українознавства (до 2000 р. – Інститут українознавства КНУ імені Тараса Шевченка) здійснює порівняльне етнопсихологічне дослідження східної і західної української діаспори, починаючи з 1993 р. Великий масив даних був отриманий нами в процесі опитувань представників української діаспори на Всесвітніх форумах українців, але основні емпіричні дані ми одержали завдяки співпраці українських етнопсихологів з російськими (на чолі з І. Кареліною) та американськими (на чолі з О. Садовською) дослідниками, яким ми надзвичайно вдячні. В даній статті представлені результати обстеження 250 представників західної діаспори (громадяни США і Канади) – група «А», 250 представників східної діаспори (громадяни Російської Федерації та Білорусі) – група «Б» та 250 етнічних українців, які є громадянами України – група «В».

Дослідження базових цінностей в західній культурології та крос-культурній психології ґрунтується на теорії цінностей Ф. Клакхона та Ф. Стробека¹. Ця теорія базується на трьох головних положеннях: 1) люди у всіх культурах повинні вирішувати одні й ті самі людські проблеми (ставлення до людської природи, ставлення людини до природи та надприродного світу, ставлення людини до часу, спрямованість власної діяльності, ставлення до інших людей), але ці основні проблеми вирішуються у межах кожної культури лише на основі її базових цінностей; 2) набір доступних рішень обмежений, але кожне з них у тій чи іншій культурі може мати різний ранг в рамках конкретного набору рішень; 3) хоча одне з цих рішень визнається представниками даної культури найкращим, всі потенційні рішення все одно залишаються в «арсеналі» – цієї культури. Вплив цієї теорії є досить потужним, про що свідчить сучасне визначення культури американськими психологами (Д. Матсумото та ін.) як сукупності установок, цінностей, вірувань і норм поведінки, які обстоює велика група людей, транслюючи їх від покоління до покоління.

Звичайно, культурно-зумовлена поведінка фіксується в ритуалах, традиціях і звичаях, які є результатом обстоювання великою групою людей спільних вірувань, культурних вподобань, пієтетних символів, манери поведінки і спілкування. Але ж культура впливає на людську життєдіяльність не прямо, а опосередковано – через цінності, норми, ідеали, переконання і т. д. І особливу роль в цих процесах відіграють базові цінності культури – найбільш важливі й глибинні принципи, що визначають ставлення представника даної культури до природи, соціуму, найближчого оточення і самого себе, а також відносини носіїв цієї культури з представниками інших культур. Базові цінності – це ті фундаментальні норми і принципи, які забезпечують цілісність соціальних систем та національних спільнот через те, що в них виражається особлива значущість певних матеріальних та духовних благ для існування й розвитку даних систем. Базові цінності здійснюють досить значний вплив не тільки на особистість та її соціальні відносини, самосприйняття, емоції, почуття, навички взаємодії з іншими, але й на процес відбору інформації під час спілкування, вибору мотиваційних стратегій, стилю поведінки, способів врегулювання конфліктів тощо. Саме тому реконструкція базових цінностей конкретної культури допоможе зрозуміти не лише явні, але й приховані мотиви і смисли людської діяльності в межах даної культури.

Для дослідження базових цінностей українства ми застосували теоретичний та емпіричний підхід С. Шварца². Нами був використаний адаптований опитувальник С. Шварца для вивчення цінностей на культурному рівні. Результати опитування об-

роблялись за допомогою факторного та кореляційного аналізу (з використанням пакету «Статистика»). У всіх трьох групах виділився блок незмінних цінностей (здоров'я, мир на Землі, самоповага, інтелект, захист сім'ї, кохання, справжня дружба, цікава робота, національна безпека, незалежність, внутрішня гармонія, свобода, творчість, вірність, відповідальність, чесність), які можна віднести до базових цінностей української культури, що транслюються від покоління до покоління. (Дані всіх трьох виборок значно корелювали одна з одною – коефіцієнти кореляції від 0,62 до 0,75, – що підтвердило гіпотезу про те, що різні типи виборок представників однієї етнокультури демонструють схожі варіанти розташування базових цінностей).

З'ясувалося, що базовий ціннісний профіль сучасних українців (які є громадянами України і представляють групу «В») є таким: Доброзичення; Універсалізм; Самовияв; Традиційність; Безпека; Майстерність; Рівноправ'я; Автономія; Гармонія; Конформізм. Для представників західної діаспори (група «А») більш важливими є цінності Автономії, Самовияву і Досягнення, які отримали більш високі рангові місця. А для представників східної діаспори (група «Б») – цінності Рівноправ'я, Конформізму і Безпеки.

Коротко розглянемо специфічні поєднання базових цінностей, виявлених в емпіричному дослідженні. Поєднання Самовияву й Універсалізму свідчить про потяг українців до справедливості й толерантності; Універсалізму й Доброзичення – про альтруїстичну спрямованість; Традиційності й Конформності – про прагнення зберегти стабільність за рахунок добровільного самообмеження й підпорядкування; Конформності й Безпеки – про прагнення захистити порядок, стабільність та соціальну гармонію; Самовияву й Майстерності – про творчу спрямованість.

Проведене дослідження показує, що базові цінності етнічних українців є екзистенційними, екофільними та персоналістичними. В них поєднуються колективні установки як на збереження, так і на розвиток спільноти, вони спрямовані на відродження і розвиток України. До того ж домінування цінностей Рівноправ'я та Автономії є дуже важливим для підтримки й розвитку демократії, оскільки вони є ціннісною і моральною базою соціальної відповідальності. Домінування цінностей Майстерності й Автономії є підґрунтям і ціннісною базою для розвитку вільного підприємництва. А домінування цінностей Самовияву і Майстерності є ціннісною базою для окреслення української трудової етики та утвердження творчого призначення українців. В дослідженні також була виявлена дія механізмів соціально-психологічного захисту культури від руйнування, а також збереження її самобутності та унікальності в умовах кризового суспільства, соціально-економічної та політичної нестабільності.

Найбільш потужними чинниками, які визначають семантичний простір ціннісно-мотиваційної структури всіх трьох груп респондентів, є *Толерантність*, *Доброчинність*, *Самоопанування*, які можна назвати базовими ціннісними тенденціями українців. Одержані результати демонструють не тільки досить значний виховний потенціал системи базових цінностей українців та її роль в процесі формування національної самосвідомості громадян України, але й «національний внесок» українців в систему загальнолюдських цінностей, адже останні загальнолюдські тенденції (процеси глобалізації й інформатизації, боротьба з тероризмом і екологічними проблемами та ін.) свідчать, що базові цінності українців є своєрідною «відповіддю на виклик часу»³, оскільки людство шукає нові стратегії взаємодії та життєдіяльності на планеті Земля, і у зв'язку з цим українська миролюбність, толерантність, екофільність, добродійність, неагресивність, неекспансивність і шанобливість до інших культур набувають загальнолюдського звучання. Цей «український внесок» в процес

поступу людської цивілізації підтверджує поступове зростання пріоритетності ідеалів ненасильництва, природозбереження та гуманістичних цінностей в системі нових світоглядних орієнтирів людства.

Дослідження багатьох вчених (див. праці І. Чеснокової, В. Століна, С. Пантилеева, Т. Яценко, О. Грищука та інших) показують, що «серцевиною» самосвідомості та однією з базових характеристик особистості є *самоствалення* та *самоактуалізація*. Саме ці характеристики відіграють провідну роль для утворення ідентифікаційних характеристик особистості, адже якість самоствалення не тільки зумовлює наявність (чи відсутність) багатьох психологічних проблем у конкретної особистості, але й виступає «тлом» для процесів перебігу, функціонування і розвитку багатьох новоутворень як пізнавальної, так і емоційно-вольової сфери. Дослідження сучасних вчених показують, що самоствалення (як емоційно-ціннісне ставлення до самого себе) має такі основні виміри: самоповагу, аутосимпатію, самоінтерес, саморозуміння, самокерування, самоприйняття, самовпевненість, очікування позитивного ставлення від інших, самозвинувачення та самозневаження, і кожна з цих підструктур має як позитивний, так і негативний полюс. Кумулятивна сукупність цих вимірів і утворює більш чи менш узагальнене емоційно-ціннісне ставлення особи до себе, що зумовлює процеси її самоактуалізації.

Проведене нами дослідження передбачало також вивчення індексу самоактуалізації особистості. Відомо, що категорія самоактуалізації виступає операційним аналогом особистісної зрілості, що індекс самоактуалізації (ІСА) особистості позитивно корелює з інтернальним локусом контролю, емоційною стійкістю, соціальною активністю, наявністю смисложиттєвих орієнтацій. Негативні кореляції ІСА має з тривожністю, сором'язливістю, агресивністю. Крім цього, ІСА тісно пов'язаний із гнучкістю поведінки та рівнем самоповаги й самоприйняття. Високий рівень самоактуалізації особистості властивий людям з високим і достатнім рівнем психічного здоров'я.

Діагностичні заміри були здійснені нами за допомогою методики «Короткий індекс самоактуалізації»⁴. З'ясувалося, що представники західної діаспори (група «А») мають найвищий індекс самоактуалізації (середнє арифметичне – 44,0), представники східної діаспори (група «Б») – найнижчий індекс (середнє арифметичне – 36,5), а громадяни України (група «В») – середній індекс (41,5). Отже, представники західної діаспори (група «А»), у яких індекс самоактуалізації є найвищим (у порівнянні з групами «Б» і «В»), є найбільш відповідальними і мають найвищий рівень особистісної зрілості, вони чітко спрямовані на самореалізацію в межах як великих, так і малих соціальних груп.

Відомо, що національна та європейська ідентичність особистості в зарубіжній науці вивчалась переважно в руслі соціальної і культурної антропології та психології з різних теоретико-методологічних позицій (З. Фрейд, Е. Еріксон, К. Юнг, А. Ватерман, Б. Геральд, Дж. Колеман, Дж. Марсія, Д. Маттесон, Е. Дюркгейм, С. Московичі, В. Дуаз, Г. Теджфел, Дж. Тернер, С. Страйкер, Г. Кон, В. Коннор, М. Мід, А. Сміт, М. Барретт та ін.). Теоретичний аналіз різних концептуальних підходів до вивчення проблеми національної та європейської ідентичності показує, що ідентичність є результатом процесу ідентифікації, яка найчастіше розглядається як процес уподібнення, ототожнення себе (або своєї референтної групи) з кимось або чимось. Ідентифікація розглядається сучасними науковцями як найважливіший механізм соціалізації, етнізації та виховання особистості, який проявляється у прийнятті індивідом конкретної соціальної ролі, в усвідомленні ним власної групової приналежності, у формуванні у нього певних соціальних установок. Отже, ідентичність – це динамічна структура, яка розвивається протягом всього людського життя, причо-

му цей розвиток є нелінійним та нерівномірним, він проходить через подолання криз ідентичності, може йти як у прогресивному, так і у регресивному напрямі. Відповідно, ідентифікація розглядається нами як процес, включений в цілісну життєдіяльність суб'єкта, нерозривно пов'язаний з когнітивною, емоційною, ціннісно-смісловою та поведінковою сферами особистості, зумовлений її потребами, мотивами, цілями і установками, опосередкований мовою, нормативними, знаковими, символічними, образними, аксіологічними системами культури.

З другої половини 80-х років ХХ століття спостерігається підвищення зацікавленості вчених із різних країн до проблеми національної ідентичності. З'являються відповідні наукові дослідження в Україні та Росії, публікуються статті і розвідки, видаються книги, проводяться наукові конференції, круглі столи і семінари. Але видані статті і збірники (див. праці Є. Галкіної, Н. Іванової, Л. Іоніна, Н. Корж, Н. Лебедевої, О. Мачинського, Л. Науменко), а також проведені теоретико-емпіричні дослідження М. Шульги, С. Савоскула, П. Гнатенка і В. Павленко, М. Рябчука, Я. Грицака не вичерпали проблеми української національної ідентичності⁵. Адже національна ідентичність громадян України вивчалась у вітчизняній гуманітаристиці переважно у філософському, історичному та соціологічному аспектах, без використання порівняльного аналізу ідентичності громадян України та представників західної та східної діаспор.

Вперше порівняльний аналіз було застосовано при дослідженні становлення української ідентичності в рамках кількох наукових проектів Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка («Українська національна ідея: теоретико-емпіричні аспекти»⁶; «Соціально-психологічні та регіональні аспекти формування національної самосвідомості громадян України як чинника державотворення»; «Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти»⁷ та ін.). В цих проектах було досліджено статеву (або гендерну) ідентичність, особистісну; вікову; сімейну; соціально-професійну; майнову; релігійну; етнічну; метаєтнічну; місцеву (локальну); регіональну; національну (або громадянсько-політичну); європейську (або континентальну); планетарну (або загальнолюдську) та пострадянську ідентичність громадян України різних регіонів та представників східної і західної діаспори. Для вивчення ідентичності представників усіх трьох груп ми використали адаптовану методичку «Шкала вимірювання ідентичності» М. Синерелли.

Проведене дослідження показало, що ідентичність українців проявляється на різних рівнях інтенсивності – етнічна індиферентність, гіпоідентичність, нормальна ідентичність, гіперідентичність; що для етнічних українців властиві чотири типи етнічної ідентичності (за типологією Беррі⁸): а) моноетнічна ідентичність з власною етнічною групою (група «А» – 90 %, група «Б» – 52 %, група «В» – 64 %); б) змінена ідентичність, що постала на основі самоідентифікації з чужою (російською) етнічною групою (група «А» – 0 %, група «Б» – 26 %, група «В» – 8 %); в) біетнічна ідентичність (група «А» – 8 %, група «Б» – 14 %, група «В» – 22 %); г) маргінальна етнічна ідентичність (група «А» – 2 %, група «Б» – 8 %, група «В» – 6 %).

Порівняльний аналіз цих трьох груп показав, що громадяни України та представники західної діаспори становлять більш однорідну спільноту, ніж представники східної діаспори, що ідентифікаційні пріоритети українців східної діаспори є більш нестабільними; що українці західної діаспори (група «А») є більш змобілізованими, ніж українці, що увійшли у групи «Б» і «В». При цьому для українців східної діаспори більш властивим є досуб'єктний, ніж суб'єктний тип політичного самовизначення.

Необхідно зазначити, що типовою самоідентифікаційною формулою для осіб із зміненою ідентичністю є наступна: «ближчими для мене є росіяни». При цьому чужа

етнічна група розцінюється як така, що має вищий економічний і соціальний статус, ніж власна. Цей феномен пояснюється бажанням індивіда інтегруватися в домінуючу групу і таким чином здобути позитивний соціальний статус. Особи з біетнічною ідентичністю, як правило, є компетентними в обох культурах і однаково добре володіють обома мовами, часто вони виступають посередниками між цими культурами. Маргінали, як правило, балансують на межі між двома культурами, переживають дискомфортні почуття, заявляють, що знають лише одну мову (хоча насправді користуються «суржигом»), вони не включені повністю в жодну культуру, є дезорганізованими, неадаптованими, агресивними, часто переживають внутрішньо-особистісні конфлікти⁹.

Застосування порівняльного аналізу дозволило виявити досить цікаві трансформації ідентичності громадян України (група «В»): 1) в 1991–1994 роках пострадянська ідентичність займала перші місця (з 1-го по 5-те), але її відрив від інших форм ідентичності стабільно зменшувався; 2) протягом 1994–2004 рр. значущість пострадянської ідентичності стрімко зменшувалась (хоча в групі етнічних росіян та російськомовних українців, які мешкають на Півдні та Сході України, пострадянська ідентичність продовжує займати досить високі позиції); 3) етнічна ідентичність у всіх групах поступово зростала (найбільш активно зростання було помічено у росіян, українців, кримських татар, євреїв); 4) дуже повільно зростала майнова ідентичність (найбільш значущою вона була для євреїв, вірмен, греків, росіян, поляків); 5) загальнолюдська (планетарна) ідентичність практично не змінилась; 6) європейська ідентичність спочатку займала передостанні місця, але починаючи з 1998–1999 рр. її значущість почала зростати (особливо в групі етнічних українців, поляків, словаків, румунів, кримських татар); 7) найбільш стрімко зростає європейська ідентичність у мешканців великих міст; 8) національна (або громадянсько-політична) ідентичність була законсервована протягом 1991–1993 рр. у всіх групах, але починаючи з 1994–1995 рр. вона почала стрімко падати в групі етнічних росіян, білорусів, євреїв; повільне зростання цієї форми ідентичності в групі етнічних українців та в деяких групах національних меншин (передусім, в групі етнічних поляків та кримських татар) простежується з 1997–1999 рр.; 9) престижність національної (або громадянсько-політичної) ідентичності зростає більш повільно на Сході і Півдні України, на відміну від Півночі, Центру та Заходу України; 10) найбільш відчутних трансформацій зазнала етнічна та національна (або громадянсько-політична) ідентичність, але розрив між цими формами ідентичності на Сході й Півдні є набагато більшим, ніж на Заході і в Центрі України; 11) у етнічних українців на Півдні й Сході України спостерігається тенденція до зростання європейської та національної (або громадянсько-політичної) ідентичності; 12) у етнічних українців, вірмен, білорусів та молдаван, які проживають на Сході та Півдні України, більш виражені ностальгічні настрої стосовно радянської ідентичності; але у цих самих груп на Заході України на перше місце виходить бажання відчувати себе європейцями; 13) в 2004–2008 рр. зрівнялись емпіричні показники етнічної ідентичності як в групі етнічних українців так і в групі національних меншин; 14) в групі національних меншин у 2005–2006 рр. виросло значення регіональної ідентичності (при грамотній регіональній політиці цей тип ідентичності міг би стати базовим підґрунтям для зміцнення загальноукраїнської ідентичності); 15) стала помітною тенденція до зближення показників європейської ідентичності як в групі етнічних українців, так і в групі національних меншин; європейська ідентичність на втрачає своєї значущості для громадян України, а отже, запит на європейськість є досить потужним в українському суспільстві.

Комплексний аналіз проведеного дослідження дозволяє з'ясувати, що: а) головну роль в процесах самоідентифікації відіграють культурно-інформаційні та духовно-світоглядні фактори; б) процеси національної самоідентифікації розгортаються за допомогою механізмів соціальної категоризації та міжгрупового порівняння; в) ціннісно-сміслові утворення є визначальними в процесі індивідуальної самоідентифікації; г) національна (громадянсько-політична) ідентичність громадян України формується на основі базових цінностей української національної культури; г) системоутворюючими елементами національного буття є етнокультурна інформація, базові цінності культури та національна ідентичність; д) перехід українських громадян від досуб'єктного до суб'єктного типу політичного самовизначення, а також від повсякденного й ситуативного типів національно-культурного самовизначення до екзистенційного та ціннісного є визначальним фактором оптимізації націєтворчих і державотворчих процесів; е) потрібна державна підтримка національних інституцій, символів, звичаїв, традицій, свят, історичних подій, які репрезентують українську ідентичність на суспільному рівні; є) існує нагальна потреба в розробці та впровадженні цілісної системи гуманітарних технологій для формування і підтримки почуття колективної самоповаги українців до себе, для розвитку української мови і культури, які є важливою базою для конституювання позитивної національної ідентичності.

Оскільки процес українського націєтворення ще не завершився, то потрібно враховувати, що націєтворення передбачає наявність певної сукупності послідовних дій та засобів (культурницьких, ідеологічних, духовно-світоглядних, суспільно-політичних, інформаційно-психологічних тощо), спрямованих на досягнення свідомо поставлених цілей. Адже на перебіг націєтворчих процесів значно впливають *етнічність* (як «форма соціальної організації культурних відмінностей» (Ф. Барт)), громадянськість етнофорів (тобто носіїв етнічності) і *суб'єктність* держави, національної спільноти та її еліти (категорії «суб'єкт» і «суб'єктність» підкреслюють активну роль, дієву, авторську, автономну, незалежну і суверенну позицію людини або групи при прийнятті рішень та в інших видах діяльності; бути суб'єктом, значить бути творцем своєї історії; коли джерела активності індивіда або спільноти опиняються поза ними, вони перестають бути суб'єктами; нація, на відміну від племені та етносу, репрезентує *вищу системну цілісність* всіх суб'єктних якостей спільноти та її еліти).

Нині триває громадянсько-державницький етап українських націєтворчих процесів (яскравим виявом цього етапу була Помаранчева революція). Основними завданнями цього етапу є зміцнення української державності, розвиток громадянського суспільства та завершення формування української *модерної нації європейського типу*. При цьому варто врахувати, що українці за відомою міжнародною класифікацією (представленою Я. Крейчі та В. Велімські) ще в 1981 р. потрапили до складу повномасштабних націй, тобто націй, які є і етнічними, і політичними одночасно¹⁰. Саме така модель модерної нації європейського типу є найбільш прийнятною для України.

На жаль, українські націєтворчі процеси істотно гальмувались і продовжують гальмуватися зовнішніми чинниками. Одна з сусідніх держав та представники проімперської «п'ятої колони» в Україні стараються знівельовати й зупинити плин українського націєтворення. Саме тому їх головний удар спрямований на підрив основних націєтворчих засад: 1) на послаблення української етнічної нації (яка є «ядром» політичної); 2) на деструкцію української національної культури; 3) на нівеляцію громадянського суспільства; 4) на руйнування українського інформаційного простору; 5) на послаблення української держави (за допомогою регіоналізації та федералізації). Тому громадяни України (в тому числі нинішня політична еліта, керівники партій, а також українські олігархи) мають зрозуміти, що без завершення процесів

націєтворення і без збереження власної ідентичності Україна не буде конкурентоздатною державою у світі.

Таким чином, проведене дослідження показало, що українські громадяни суттєво відрізняються від представників західної діаспори передусім недостатньо розвинутою суб'єктністю, яка є важливою передумовою націєтворення і розвитку громадянського суспільства. А оскільки розвинута суб'єктність (як на індивідуальному, так і на груповому рівні) репрезентує вищий рівень активності, цілісності, автономності і самоорганізованості, а також перехід від «спонтанно-реактивного» способу існування до «рефлексивно-відповідального», то можна висунути припущення про наявність цілої системи спеціального культивування у громадян України якостей підлеглого народу, оскільки той час, що пройшов від 24 серпня 1991 року можна було плідно використати для того, щоб сформувати у громадян України розвинену колективну суб'єктність, яка є важливою передумовою і націєтворення, і розвитку громадянського суспільства, а також для того, щоб українці стали справжнім суб'єктом історичного процесу.

Важливим підґрунтям для національної консолідації України є близькість базових цінностей, усвідомлення єдності країни та спільності інтересів її громадян, ясність і визначеність спільної мети, демократичний стиль лідерства й керівництва, а також *громадянськість* і *українськість*, які дуже тісно взаємодіють в ментальності представників західної діаспори, але слабко пов'язані у ментальних структурах сучасних українських громадян.

Сьогодні українськість пронизує (з різною мірою інтенсивності) практично всі сфери суспільного життя України (культурно-мистецьку, комунікативну, інформаційну, релігійну, ідеологічну, суспільно-політичну, соціально-економічну тощо), охоплюючи як індивідуальний, так і колективний рівень, хоча українська влада упродовж 1991–2009 років не дуже сприяла розширенню українського мовно-культурного простору.

Надзвичайно важливим завданням гуманітарної політики України є формування «точок дотику» і забезпечення тісної взаємодії між *українськістю* і *громадянськістю* сучасних українців. Для цього українська влада мусить забезпечити нормальне функціонування та розвиток усіх складових, які утворюють *матрицю національної єдності* громадян України (національної ідеї; спільної ідентичності; спільного мовно-культурного та інформаційного простору; соціального капіталу (комплекс зв'язків, підтримуваних на основі спільного досвіду, базових норм і цінностей, які поділяються більшістю членів спільноти, що уможлиблює налагодження ефективної взаємодії, соціальної підтримки та взаємної довіри); а також інтеграції представників етнічних і національних меншин в українське суспільство з урахуванням відповідних європейських критеріїв).

Головними перешкодами на шляху становлення української модерної нації європейського типу є зросійшене та «зрадянзоване» населення, якому нав'язані неадекватні тоталітарні радянські міфологеми й стереотипи, а також певні українофобські тенденції. Для формування української модерної нації потрібно інтегрувати національні меншини в українське суспільство (без втрати їхньої культурної самобутності), націоналізувати свій інформаційний простір, активізувати формування громадянського суспільства, подолати нав'язану Україні регіональну фрагментацію, розширити простір української мови, відновити історичну пам'ять українців, припинити процеси лінгво-етнічної міксації в українських ЗМІ, знівелювати вплив тоталітарних міфологем, стереотипів та українофобських установок, розвивати у громадян України співпричетність до своєї держави, політичну культуру, демократичність і толерантність. Сучасна наука (яка спроможна формувати адекватні знання, що до-

силь повно відображають об'єктивні процеси і зв'язки оточуючого світу) має стати важливим джерелом світоглядної інформації. Особливу роль тут має відіграти українознавство. Важливими передумовами формування української модерної нації та спільної ідентичності громадян України є запровадження європейських стандартів життя в економічній та політико-правовій сферах.

Для адекватного розуміння потенціалу України в сучасному глобалізованому світі необхідно збагнути значення її людських ресурсів, базових цінностей, культурних здобутків, геополітичного розташування і геоекономічних можливостей. Отже, сучасна Україна (як територія, геополітичний простір, країна і держава) здатна сприяти стабільному й безпечному розвитку європейської цивілізації.

¹Kluckhohn C., Strodtbeck F. L. Variations in value orientations. – Evanston, IL, 1961. ²Schwartz S. H. Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. Ed. M. P. Zanna // *Advances in experimental social psychology*. – Orlando, FL, 1992. – V. 25. – P. 1–65. ³Див. Бойко С. Базові цінності українського народу // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Українознавство. – 2002. – Вип. 6. – С. 17–24. ⁴Шемелюк І. Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості // *Практична психологія та соціальна робота*. – 2000. – № 6. – С. 26–27. ⁵Див.: Гнатенко П. И., Павленко В. Н. Идентичность: философский и психологический анализ. – К., 1999; Гришак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. – К.: Критика, 2004. – С. 188–197; Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націотворення. – К., 2000; Савоскул С. Русские в независимой Украине: статус, идентичность, перспективы // *Украина и Россия: общества и государства*. – М., 1997. – С. 299–301; Шульга Н. Этническая самоидентификация личности. – К., 1996. ⁶Піскуп В., Воропаєва Т. Сучасна українська національна ідея: теоретико-емпіричне дослідження // *Українознавство. Календар-щорічник* – 2004. – К., 2003. – С. 127–134. ⁷Сергійчук В., Піскуп В., Воропаєва Т. та ін. Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти // *Фундаментальні орієнтири науки*. – К., 2005. – С. 24–53; Воропаєва Т. С. Специфика самоидентификации этнических украинцев и русских в Украине: социально-психологические аспекты // *Личность в межкультурном пространстве*. – Ч. 1. – М., 2008. – С. 23–28. ⁸Berry J. W., Poortinga Y. H., Segall M. H., Dasen P. R. *Cross-cultural psychology: Research and applications*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – P. 44–62. ⁹Воропаєва Т. С. Самоидентификация украинцев и русских на юге России и Украины: комплексный анализ // *Юг России и Украины в прошлом и настоящем: история, экономика, культура*. – Белгород, 2009. – С. 193–196. ¹⁰Krejci J., Velimsky V. *Ethnic and Political Nations in Europe*. – New York, 1981. – P. 58–59.

Тетяна Шептицька УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ В СВІТІ: ДОСВІД ТВОРЧОГО І КУЛЬТУРНОГО САМОЗБЕРЕЖЕННЯ

Українці як спільнота, що запосідає власний, чітко окреслений геополітичний та геокультурний простір, були здавна відомі у світі. Українські самобутня історія, автентична традиційність, природні багатства та людський потенціал вабили не лише скрупульозних дослідників, літописців, натхненних письменників, але й невгамовних мандрівників та спритних торговців. Розгалужені економічні зв'язки зі Сходом і Заходом, дипломатичні зносини, зрештою, досвід мистецького контактування й особистісного споглядання знайшли яскраве відбиття в усних та писемних перповіданнях, офіційному та приватному епістолярії, численних спогадах, щоденниках, хроніках, військових повідомленнях та літературних творах.